

Отиде си един неосъществен талант . . . Срещал съм немалко талантливи хора през своя живот, но когато сгане дума за талант, пред очите ма най-напред изпъква образът на **Николай Стоев**. Може би защото той беше първият истински талантлив човек, когото опознах.

Спомням си студените есенни дни на **1950 г.**, когато бях състудент със Стоев в **Държавната политехника**. Курсът, в който бяхме попаднали след сериозен конкурс (десетина кандидати за едно място), беше изключително силен. В часовете по „висша математика“ винаги цареше оживление. Каквото и да попиташе асистентът, винаги имаше неколцина, които се надпреварваха кой да вземе думата. Отначало за мен беше трудно да се ориентирам и да разбера кой беше най-добрият измежду толкова много наистина добри. Но това колебание не трая дълго. Скоро редките, уместни забележки, които от време на време пестеливо подхвърляше един красив младеж с буйна кестенява коса, ми направиха впечатление. Това беше Николай Стоев.

Оказа се, че живеем в един и същ квартал и пътищата ни са почти общи. Сближи ни и общата ни любов към нашия тогавашен преподавател по математика **доцент Георги Георгиев**, който заразяваше със своя ентузиазъм и засягаше въпроси, твърде далеч от програмите за висшите технически заведения.

Първото нещо, което ми направи впечатление при общуването ми с Николай Стоев, бе желанието му да се посвети на чистата математика. За разлика от всички нас той бе попаднал в политехниката само по желание на родителите си и за него нямаше съмнение, че мястото на онези, които се интересуват сериозно от математика, е Софийският университет. Имаше познания, които далеч надхвърляха материала, изучаван от един първокурсник, и знаеше биографиите на най-великите математици с големи подробности. Връщайки се мислено към онези далечни години, неизменно го виждам спретнат, вечно забързан, с книга под мишница. По онова време негово любимо четиво бяха книгата на **Лузин „Теория функций действительного переменного“** и **„Введение в общую теорию множеств и функций“** от **П. С. Александров**, които под негово влияние си купих и аз. Стоев работеше изключително съсредоточено и напрегнато и до края на годината овладя голяма част от тези книги, без ни най малко да занемарява задълженията си на студент в политехниката.

Спомням си, че когато по време на един разговор доц. Г. Георгиев спомена за теоремата на Кантор, според която точките на квадрата и на страната му образуват равномошни множества, Николай веднага скицира доказателството от книгата на Лузин. Той блестеше по всички предмети и се отличаваше с изключително чувство за перспектива. Неговите чертежи, макар и изпълнени с най-примитивни инструменти, винаги правеха впечатление. (Твърдо решен да напусне политехниката, Стоев никога не си набави необходимите инструменти.)

През есента на 1951 г., след като старателно завърши летния си стаж, Николай най-после осъществи голямата си мечта и се записа във **Физико математическия факултет**. След няколко месеца го последвах и аз. Излишно е да казвам, че той бързо се наложи, макар че постъпи направо във втори курс. По това време той имаше вече манталитета на млад изследовател. Спомням си, че не се яви на изпит по диференциално и интегрално смятане, преди да построи функция, чиято производна не е интегрируема в риманов смисъл. Че такива функции съществуват, Стоев знаеше от книгата на Александров, в която обаче такъв пример не бе даден. Все по това време Николай сериозно се заинтересува от изпъкналите тела и самостоятелно установи някои основни факти за тях.

Първото голямо — да не кажа почти непреодолимо — препятствие за един студент от политехниката, постъпил направо във втори курс математика, беше изпитът по аналитична геометрия при проф. Б. Петканчин. Тези думи обаче в никакъв случай не се отнасят за Николай Стоев. Макар че вече добре го познавах, бях смаян от лекотата, с която той прехвърли обикновения материал и се зае с последната, проективна част. Какъв геометър загубихме в негово лице! По-късно разбах, че проективната геометрия била неговата „първа любов“. Време е обаче да се върна малко назад и да кажа нещо за детските и юношеските години на Николай Стоев*

Кой знае как, в ръцете на Стоев, тогава ученик в най-долния клас на Стивенската мъжка гимназия, попаднала малка книжка по диференциално смятане, написана на френски език. Непонятните символи и чертежи поразиха въображението на момчето и то с речник в ръката започнало да търси ключа към тази тайнствена книга. Така напълно самостоятелно и спонтанно у него се зародила страстна любов към математиката. По-късно той се снабдил с „Диференциално и интегрално смятане“ на Кирил Попов и с „Аналитична геометрия“ на Димитър Табаков. Книгите били собственост на рано починал студент по математика. Почиствайки със спирт страница след страница, 16—17-годишният Николай извлякъл от тези книги всичко, което било по силите му. Във всеки случай той знаеше наизуст историческия обзор към курса на К. Попов, написан от Я. Тагамлицки. Сега за мен не е чудно, че с такава лекота и блясък Стоев се справи с изпита по аналитична геометрия. Чудно си остана друго — ранната зрялост, която сам беше придобил и която не биха могли да му дадат нито книгата на Попов, нито книгата на Табаков. Неслучайно като студент във втори курс Николай не се разделяше с книгата на Хилберт по основи на геометрията.

Духовните интереси на Николай Стоев бяха разностранни. Разностранни бяха и неговите дарби. Той обичаше страстно симфоничната музика, а по-късно обикна и сериозната литература и цитираше цели пасажки от Достоевски. Като ученик беше изпитал влиянието на изтъкнатия сливенски музикант Мишо Тодоров

*Голяма част от сведенията дължа на Димитър Шиваров, съученик и близък приятел на Николай Стоев.

Беше свирил в сливения ученически оркестър, който — изпълнявайки творби като концерт за пиано №3, из петата симфония на Бетховен — е бил твърде далеч от обикновеното понятие за ученически оркестър. От онова време Стоев беше донякъде запазил способността да чете партитури и надарен с абсолютен слух, с виртуозност свиреше с уста мотиви от Бетховен и мелодии от Танхойзер и Лоенгрин. Николай Стоев беше деликатен, жизнерадостен и духовит човек и, въпреки превратностите на съдбата не загуби изтънченото си чувство за хумор. Той умееше да създава някаква особена атмосфера на задушевно и сърдечност и притежаваше сърце, винаги готово да откликне и сподели болките и тревогите на другите.

По време на следването кумир на Стоев, както и на всички нас, беше **професор Тагамлици**. Тагамлици се отнасяше към него с особена топлина и внимание. Някакъв духовен аристократизъм и стремеж към независимост обаче пречеха на Николай да участва дейно в кръжока по диференциално и интегрално смятане. За него мисълта за каквото и да било съперничество или конкуренция беше органически чужда и неприемлива. Професор Тагамлици обаче си даваше сметка, че има работа с „особен случай“ и че едва ли ще намери скоро толкова талантлив и проницателен слушател. Безспорно лекциите по реални функции, четени от Тагамлици през учебната 1952/53 г., бяха събитие в живота на нашия факултет. Макар че те бяха посещавани не само от студенти, а и от асистенти и аспиранти, на тези лекции второто действащо лице след Тагамлици беше Николай Стоев.

През цялото си следване Николай беше най-високо ценен и през последните три години беше неизменно демонстратор или по диференциално смятане, или по аналитична геометрия. Още тогава проличаваха неговите качества на рядък преподавател и той неизменно се ползваше с любовта и уважението на студентите.

Време е да приключвам и да се върна към печалната действителност. Животът на **Н. Стоев (1933–1984)** не беше богат с външни събития. Той посвети около тридесет години от живота си на университетското преподаване и се утвърди като ненадминат асистент и по геометрия, и по аналитична механика. Започнал блестящо, той уви, не ни остави съчинения, с които да се гордеем. Нещо трагично взе връх в неговия характер и в неговия живот и заедно с мизерните условия, в които преживя последните 15 години от живота си, му попречи да се осъществи. Само ние, най-близките му приятели, знаем на какво беше способен. Но за никого няма съмнение, че той беше една от най-ярките фигури, които придаваха облик на духовната атмосфера, в която растеше и крепнеше нашето поколение. Говоря за важен период от живота на нашия факултет — за времето, когато, вдъхновявани от Тагамлици, все повече и повече български младежи обръщаха лице към науката.

Без време си отиде един самороден талант, един духовен аристократ. Мястото, което той би мигъл да заеме в нашата наука и по-специално в нашата геометрия, си остана празно. Не познавах друг, който с един разговор можеше да даде толкова много, събуждайки най-доброто в душата на своя събеседник. Загубихме човек, който гледаше на математиката като на изкуство и който не можа да я възприеме като житейско поприще . . . Човек, пред когото ние, неговите приятели — малко или много преуспели в кариерата — кой знае защо се чувствахме неудобно . . . Човек, останал винаги чужд на дребните амбиции, на завистта и злобата. Напусна ни онзи, който долавяше хармония в науката като никой друг и от всеки досег с нея получаваше наслада и успокоение.

Трагедията на Николай Стоев не беше случайна. Той стана жертва на трагични обстоятелства и на някакво вътрешно несъответствие. Неговият пример показва колко крехка, сложна и противоречива може да бъде психиката на талантливия човек и колко лесно загива именни онова, което най-рядко се ражда.

Тодор Генчев